

Małgorzata Stanula-Boroń

Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa

Uniwersytet Jagielloński

e-mail: gosia@bilon.miks.uj.edu.pl

EDUKACJA INFORMACYJNA W SZKOŁACH: ZAKRES ODPOWIEDZIALNOŚCI I WYMAGANIA DLA BIBLIOTEKARZY SZKOLNYCH

[INFORMATION EDUCATION IN SCHOOLS: RESPONSIBILITY
AND REQUIREMENTS FOR SCHOOL LIBRARIANS]

Abstrakt: W dobie społeczeństwa informacyjnego i szybkiego rozwoju technologii informacyjnych odpowiednio wykwalifikowani bibliotekarze szkolni odpowiedzialni są za kształcenie niezbędnych umiejętności informacyjnych uczniów i kadry nauczycieli. W artykule przedstawiono wytyczne programowe i realizacyjne edukacji informacyjnej, określając ich wpływ na zakres obowiązków, zadań i wymagań dla bibliotekarzy pracujących w szkolnych ośrodkach. Zagadnienia te są rozważane głównie w kontekście obecności ścieżki „Edukacja czytelnicza i medialna” w programie kształcenia ogólnego we współczesnym szkolnictwie polskim.

Abstract: In the era of the information society and a rapid development of information technologies, a properly trained and qualified school librarians are responsible for shaping an indispensable information skills of students and teachers. The article deals with the guidelines related both to the programme and realisation of the information education, describing their impact on an already existing range of responsibilities, tasks and duties of the librarians who work at schools. The issues are being mainly discussed in context of an existing educational project “Readers’ and media education”, which is a part of general education in contemporary Polish educational system.

* *
*

WPROWADZENIE

Międzynarodowe założenia programowe i wytyczne w odniesieniu do edukacyjnej roli biblioteki szkolnej, stanowiącej integralną część procesu dydaktycznego szkoły, stały się szczególnie aktualne w systemie oświaty polskiej, zreorganizowanej po 1999 r. Reforma

oświatowa w szerszym zakresie włączyła edukację informacyjną do programów kształcenia ogólnego szkół, uznając za priorytetowe zadanie szkoły wyposażenie ucznia w kompetencje informacyjne, niezwykle ważne w perspektywie szybkiego rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych oraz potrzeby permanentnego kształcenia i samokształcenia. Cele kształcenia szkoły rzutują na tworzenie adekwatnego modelu ich bibliotek, przekształcanych obecnie w nowoczesne ośrodki informacji (centra informacji multimedialnej i internetowej), które pełnić mają rolę szkolnych centrów dydaktycznych [Kowalczyk-Wilk 2001, dok.elekt.r.].

Zmiany programowe i organizacyjne w szkolnictwie w znacznym stopniu wpływają na zakres obowiązków i zadań, a w konsekwencji wymagań, stawianych szkolnym bibliotekarzom. Celem artykułu jest wyznaczenie obszarów kompetencji bibliotekarza szkolnego – rozumianych jako zakres odpowiedzialności, wiedzy i umiejętności – w aspekcie celów, treści programowych i systemu realizacji edukacji informacyjnej w szkołach.

ZADANIA EDUKACYJNE I PRZYGOTOWANIE PROFESJONALNE BIBLIOTEKARZY SZKOLNYCH

Misją biblioteki szkolnej – zgodnie z Manifestem Bibliotek Szkolnych IFLA/UNESCO – jest m.in. oferowanie zasobów i usług, które umożliwiają wszystkim członkom społeczności szkolnej nabycie umiejętności efektywnego i krytycznego korzystania z informacji we wszelkich postaciach i mediach [IFLA/UNESCO 1999, dok.elekt.r.].

Na podstawie dokumentów wydanych przez American Association of School Librarians i Association for Educational Communications and Technology pt. *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs* [AASL/AECT 1988] oraz *Information Power: Building Partnerships for Learning* [AASL/AECT 1998] wyznaczyć można zasadnicze pola kompetencji bibliotekarza nowoczesnej placówki szkolnej (School Library Media Center). Bibliotekarz specjalista – pracownik centrum medialnego – powinien pełnić w szkole rolę:

- specjalisty do spraw informacji (*information specialist*), którego zadaniem jest zapewnienie użytkownikom dostępu do zbiorów i usług oferowanych przez szkolne media center oraz ośrodki poza szkołą,
- nauczyciela (*teacher*), odpowiedzialnego za pogłębianie wiedzy dzieci i młodzieży na temat różnych środków przekazu informacji; kształcenie umiejętności posługiwania się zasobami informacji, oceny źródeł i krytycznego stosunku do informacji. Nauczyciel bibliotekarz powinien także przyjąć rolę instruktora, szkolącego kadrę nauczycielską w korzystaniu z usług i zasobów biblioteki oraz nowoczesnych technologii informacyjnych,
- konsultanta ds. nauczania (*instructional consultant*), sprawującego funkcję doradcy nauczycieli w stosowaniu nowych form nauczania i przekazu informacji, a także włączającego się w tworzenie szkolnych programów nauczania [Berkowitz, Eisenberg 1989, dok.elekt.r.; Drzewiecki 2001, s. 117–118].

W światowych trendach współczesnego bibliotekarstwa szkolnego szczególnie nacisk kładzie się na współpracę i partnerstwo w relacjach bibliotekarza szkolnego z nauczycielami [Russell 2000, dok.elekt.r.]. Bibliotekarze muszą współdziałać z nauczycielami i administracją szkoły m.in. w celu zintegrowania programu kształcenia informacyjnego, za który ponoszą główną odpowiedzialność, z treściami programowymi pozostałych przedmiotów.

Pełnienie przez szkolnego bibliotekarza obowiązków nauczyciela, instruktora i konsultanta w zakresie informacji i technologii informacyjnych wymaga w pierwszej kolejności wiedzy merytorycznej i fachowych umiejętności z tej dziedziny. Odpowiednie przygotowa-

nie zawodowe personelu biblioteki szkolnej określa dokument z 2002 r. z wytycznymi IFLA/UNESCO dla bibliotek szkolnych: „Bibliotekarz szkolny powinien być profesjonalnie wykształcony i dodatkowo posiadać kwalifikacje pedagogiczne” [IFLA/UNESCO 2002; tł. pol. s. 24–27]. Profesjonalne wykształcenie bibliotekarza jako specjalisty do spraw informacji obejmuje m.in.:

- posiadanie wiedzy i umiejętności w zakresie dostarczania informacji, rozwiązywania problemów informacyjnych, sposobów wykorzystania informacji,
- kompetencje w korzystaniu ze wszystkich źródeł zarówno drukowanych, jak i elektronicznych,
- znajomość technologii informacyjnych.

Od bibliotekarza pedagoga oczekiwać należy ponadto:

- wiedzy nt. metodyki nauczania i teorii edukacyjnych,
- umiejętności komunikowania się i otwartości w stosunku do dzieci i dorosłych,
- umiejętności współpracy z jednostkami i grupami spośród społeczności szkolnej i pozaszkolnej.

EDUKACJA INFORMACYJNA W PROGRAMACH KSZTAŁCENIA WSPÓŁCZESNEJ SZKOŁY POLSKIEJ

W szkolnictwie polskim, w myśl założeń podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, bibliotekarze nauczyciele wraz z nauczycielami wszystkich przedmiotów mają za zadanie tworzyć uczniom warunki do nabywania umiejętności poszukiwania, porządkowania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł oraz efektywnego posługiwania się technologiami informacyjnymi i komunikacyjnymi [MENiS 2002, dok. elektr.]. Do programu nauczania, poczynając od II etapu edukacyjnego (klasy IV–VI szkoły podstawowej), wprowadzono międzyprzedmiotową ścieżkę edukacyjną o charakterze wychowawczo-dydaktycznym: Edukacja czytelnicza i medialna (dalej jako ECZiM).

W treściach tej ścieżki Jadwiga Andrzejewska – autorka wielu programów, poradników i artykułów poświęconych ECZiM – wyróżnia pięć głównych kierunków kształcenia: edukację komunikacyjną, informacyjną, kulturalną, twórczą i samokształceniową. Celem edukacji informacyjnej jest przygotowanie uczniów: „do korzystania z różnego rodzaju informacji w warunkach społeczeństwa informacyjnego, w którym dostęp do informacji i umiejętność korzystania z niej są dźwignią wszelkiego postępu” [Andrzejewska 2003, s. 7–8]. Edukację informacyjną, zgodnie zresztą z wytycznymi IFLA/UNESCO, podporządkowuje Andrzejewska edukacji samokształceniowej. W dokumencie IFLA/UNESCO umiejętności informacyjne postrzegane są w szerokim kontekście nauki i życia: „Zasady poruszania się w świecie informacji są dla ucznia niezbędnymi wytycznymi w procesie uczenia się, niezależnie od przedmiotu; znajdują zastosowanie zarówno w edukacji, jak i w życiu codziennym” [IFLA/UNESCO 2002; tł. pol. s. 40].

Z podstawy programowej ścieżki ECZiM autorka niniejszego artykułu wybrała treści nauczania z zakresu edukacji informacyjnej, odpowiadające poszczególnym etapom kształcenia [MENiS 2002, dok. elektr.]:

- szkoła podstawowa (etap II): wydawnictwa informacyjne (encyklopedie, słowniki, wydawnictwa i dokumenty pozaksiążkowe), literatura popularnonaukowa, czasopisma dziecięce i młodzieżowe; katalogi, kartoteki, zautomatyzowany system wyszukiwania danych,
- gimnazjum (etap III): dokumenty gromadzone w bibliotece i ich wartość informacyjna; opis i spis bibliograficzny; zestawienie tematyczne,

- szkoły ponadgimnazjalne: tradycyjne i nowoczesne źródła informacji (od książki do przekazów internetowych); najnowsze techniki informacyjne i ich dostępność; współczesne instytucje wydawnicze i instytucje zajmujące się dystrybucją książek oraz prasy.

Bardzo dobra znajomość podstawy programowej, jak również programów nauczania ze szczegółowym opisem i rozkładem treści ECZiM, stanowi kolejny wymóg dla bibliotekarzy szkolnych wobec pełnienia zadań związanych z planowaniem i realizacją ścieżki.

ROLA BIBLIOTEKARZY SZKOLNYCH W EDUKACJI CZYTELNICZEJ I MEDIALNEJ

Ścieżka ECZiM nie jest odrębnym przedmiotem w programie szkolnym, a jej realizację – zgodnie z założeniami podstawy programowej – zapewniają wszyscy nauczyciele, włączając odpowiednie treści do swojego przedmiotu [MENiS 2002, dok.elekt.]. Część zagadnień – zwłaszcza z zakresu edukacji informacyjnej – może być realizowana w postaci odrębnych zajęć, prowadzonych przez nauczyciela bibliotekarza przykładowo na lekcjach bibliotecznych oraz poprzez pozalekcyjne i pozaszkolne formy kształcąco-wychowawcze (wycieczki, projekty, wystawy, imprezy itp.).

Nauczyciel bibliotekarz może zostać powołany do pełnienia funkcji koordynatora ECZiM, odpowiedzialnego za dobry plan ścieżki i prawidłowy przebieg jej realizacji. Przed szkolnym bibliotekarzem pojawiają się ponadto inne zadania i kierunki działań w kontekście ECZiM, które J. Andrzejewska w cytowanym już poradniku ujmuje w dziewiętnastu punktach [Andrzejewska 2003, s. 15–17]. W aspekcie organizacji i realizacji procesu dydaktycznego ECZiM do istotnych zadań nauczyciela bibliotekarza należy:

- udział w planowaniu i koordynacja ścieżki,
- prowadzenie i ewaluacja zajęć,
- przygotowanie i udostępnianie bazy dydaktyczno-metodycznej (w tym pomocy dydaktycznych i źródeł informacji edukacyjnej) oraz bogatego zbioru dokumentów (mediów) do realizacji ścieżki,
- udzielanie porad merytoryczno-metodycznych i szkolenie nauczycieli w zakresie umiejętności informacyjnych i stosowania nowoczesnych technologii w nauczaniu.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione zadania bibliotekarza w środowisku szkoły można odnieść do trzech obszarów jego kompetencji, a mianowicie jako: 1) specjalisty do spraw informacji i mediów; 2) nauczyciela, wychowawcy i instruktora; 3) konsultanta, koordynatora i organizatora. Obszary te można postrzegać przez pryzmat rosnących obowiązków i wymagań stawianych pracownikom szkolnych ośrodków informacji i bibliotek. Spojrzenie z perspektywy wyznaczonych celów i osiąganych efektów edukacji informacyjnej pozwala jednak żywić nadzieję, iż bibliotekarze będą zauważani i odpowiednio doceniani zarówno przez władze oświatowe, w otoczeniu konkretnej szkoły, a przede wszystkim w dalszej edukacji i życiu jej wychowanków.

WYKORZYSTANE ŹRÓDŁA I OPRACOWANIA

American Association of School Librarians (AASL); Association for Educational Communications and Technology (AECT) (1988). *Information Power: Guidelines for School Library Media Programs*. Chicago: ALA, <http://www.mamec.gen.mi.us/organiz/brochure.pdf> [odczyt: 2.07.2004].

- . [dok.clektr.] (1998). *Information Power: Building Partnerships for Learning*. Chicago: ALA, <http://www.ala.org/ala/aasl/aaslproftools/informationpower/informationpower.htm> [odczyt: 2.07.2004].
- Andrzejewska, J. (2003). *Edukacja czytelnicza i medialna: poradnik metodyczno-programowy dla wszystkich typów szkół i bibliotek*. Warszawa: Wydaw. SBP, 34 ss.
- Berkowitz, R.E.; M.B. Eisenberg [dok.clektr.] (1989). *The Curriculum Roles and Responsibilities of Library Media Specialists*. ERIC Digest. (ED308880), http://www.ericfacility.net/databases/ERIC_Digests/cd308880.html [odczyt: 2.07.2004].
- Drzewiecki, M. (2001). *Biblioteka i informacja w środowisku współczesnej szkoły*. Warszawa: Wydaw. SBP, 233 ss.
- International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA); United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) [dok. clektr.] (1999). *IFLA/UNESCO School Library Manifesto: the School Library in Teaching and Learning for All*, <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/manifest.htm> [odczyt: 2.07.2004].
- . [dok. clektr.] (2002). *The IFLA/UNESCO School Library Guidelines*, <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/sguide02.pdf> [odczyt: 2.07.2004]; tł. na jęz. pol. (2003). *Biblioteki szkolne: wytyczne IFLA/UNESCO*. Warszawa: Wydaw. SBP, 47 ss.
- Kowalczyk-Wilk, H. [dok.clektr.] (2001). *Przedsięwzięcia MENiS związane z tworzeniem centrów informacyjnych w szkołach*. W: *Konferencja – Centrum Informacyjne przyszłości polskiej szkoły* (Warszawa), <http://biblioteka.ociizk.waw.pl/referaty/kowalczyk.html> [odczyt: 16.06.2004].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz.U. z 2002 r. Nr 51, poz. 458 z późn. zm.), <http://www.mcn.waw.pl> [odczyt: 14.06.2004].
- Russell, S. [dok.clektr.] (2000). *Teachers and Librarians: Collaborative Relationships*. ERIC Digest. (ED444605), http://www.ericfacility.net/databases/ERIC_Digests/cd444605.html [odczyt: 2.07.2004].